

**PREZIDENT ANTONÍN ZÁPOTOCKÝ  
VE ZVEŘEJNĚNÝCH MATERIÁLECH CENTRAL  
INTELLIGENCE SERVICE (CIA) 1953–1957**

MICHAL STEHLÍK

*The article provides an overview of part of the published CIA material concerning the beginnings of the Cold War and focuses on the personality of Antonín Zápotocký (1884–1957) during his presidential period 1953–1957. An overview and a brief analysis of the materials, including their inclusion in the context of the time, points in particular to information concerning political elites and the process of change at the head of Czechoslovakia in the key years 1953 and 1957.*

*Key words: Antonín Zápotocký, CIA, Cold War*

V roce 2017 se ve veřejném prostoru objevilo množství zajímavého historického materiálu, když se americká tajná služba *Central Intelligence Service* (CIA) rozhodla odtajnit část svých materiálů týkajících se zejména období studené války. Samozřejmě došlo k odtajnění pouze jisté pečlivě vybrané části, nemůžeme tak klást na tento pramen absolutní měřítko. Na druhou stranu nám odtajněné zprávy mohou pomoci skládat si obrázek studené války opět o něco plastičtěji s poznáním kvality a vyhodnocování informací americké zahraniční rozvědky. Ideálem by samozřejmě bylo mít k dispozici alespoň podobný přístup z ruské strany týkající se SSSR, avšak to je patrně záležitostí vzdálenější budoucnosti. Vzhledem k tomu, že se dlouhodoběji zabývám osobností Antonína Zápotockého (1884–1957), pokusil jsem se zmapovat obraz tohoto politika v odtajněných materiálech CIA. Antonínu Zápotockému je zde věnována pozornost zejména v období let 1948 až 1957, s mírnými přesahy. Jeho jméno se objevuje jak v záležitostech konkrétní vládní agendy, jako je militarizace Československa či stav ekonomiky, tak v záležitostech vnitrostranické politiky, s důrazem na proces s Rudolfem Slánským nebo na počátek a konec Zápotockého prezidentského úřadu. Právě letům 1953 a 1957 bych se chtěl věnovat ve svém příspěvku – analytická zjištění CIA jednak poukazují na míru potřeby mít co nejpřesnější informace, jednak obsahují komentáře a vyhodnocení situace, mnohdy až úsměvně nereálná, jindy výrazně přesná.

Na počátku je třeba alespoň stručně představit životní osudy Antonína Zápotockého. Narodil se v roce 1884 a osudy jeho otce Ladislava do značné míry předeslaly osudy syna. Ladislav Zápotocký patřil k zakladatelům české sociální demokracie a rodina tak byla konfrontována jednak s myšlenkami socialismu, jednak s problémy s úřady, včetně kriminalizace otce. Ten byl po svém propuštění vypovězen z Prahy do Zákolan, kde se Antonín Zápotocký narodil. Rodina se v roce 1902 přestěhovala do Prahy a Antonín Zápotocký se vzápětí zapojil do sociálnědemokratické činnosti. Významně ho ovlivnil rok 1905, kdy zažil demonstrace a politické souboje o všeobecné volební právo. Jeho zavedení vneslo do řad sociální demokracie potřebu obsadit

zemi svými sekretariáty, aby byl politický úspěch využit, podpořen a dále rozvíjen. Z mladého Antonína Zápotockého se tak stal v roce 1907 krajský tajemník v Kladně. V roce 1914 narukoval do první světové války a dostal se prakticky na všechna bojiště, kde bojovala armáda monarchie. Samotný konec války ho zastihl v polním vězení v uherském Debrecíně.<sup>1</sup> Bezprostředně po Velké válce se zapojil do revolučního hnutí, mimo jiné jako úspěšný radikální řečník vymezující se vůči konzervativní struktuře strany. V tomto období byl významně ovlivněn představitelem radikálního křídla v rámci sociální demokracie Aloisem Munou a myšlenkami bolševismu. Zápotocký byl v roce 1919 krátce zatčen, poté zažil jeden z vrcholů svého života, kterým byla stávka a celé revoluční hnutí roku 1920. V důsledku těchto událostí byl opět vězněn. Během roku 1920 také zažil další přelomovou zkušenost v podobě cesty do sovětského Ruska, kde se setkal se samotným V. I. Leninem. V krizi sociální demokracie, kdy tato strana přišla o vedoucí postavení ve vládě, se jednoznačně přiklonil k radikálnímu směru bolševizace strany a podpořil tak založení Komunistické strany Československa, i když v této době byl uvězněn v pankráckém vězení, z něhož vyšel až v roce 1922.<sup>2</sup> Brzy po návratu se zařadil do nejužšího vedení jako blízký spolupracovník Bohumíra Šmerala. Stal se ústředním tajemníkem strany. V roce 1925 byl poprvé zvolen za KSČ poslancem parlamentu. Vedle stranické politické činnosti bylo jeho celoživotním prostředím také odborové hnutí, angažoval se v hnutí Rudých odborů. Dalším životním zlomem byl rok 1929 a proces bolševizace strany vedený Klementem Gottwaldem. Zde se nakonec Zápotocký, jakkoliv byl považován za muže „konzervativního křídla“, přiklonil k novému mladému vedení. Pro komunistickou stranu představovala tato změna odliv členů i voličů, nový restart pak umožnila až hospodářská krize a aktivita komunistů během sociálních bojů a stávek.<sup>3</sup> V „stávkových“ letech 1931 a 1932 byl Zápotocký jedním z klíčových organizátorů těchto akcí, ať na Ostravsku či během Mostecké stávky 1932. Po Mnichovu, kdy odešla velká část komunistického vedení do Moskvy, Zápotocký zůstal v Československu a stál krátce ve vedení strany. Po okupaci Československa v březnu 1939 se snažil ilegálně opustit zemi, ale byl společně s Dolanským, Klimentem a Kopřivou zatčen a druhou světovou válku strávil v koncentračním táboře.<sup>4</sup> Bezprostředně po svém návratu se zapojil do politické činnosti. Nebyl přítomen jednání politických reprezentací a nezískal tedy vládní křeslo. Stanul však v čele vlivného odborového svazu – Ústřední rady odborů. Zde napomáhal budování nepolitického podpůrného zdroje moci KSČ v poválečném období do února 1948. Významným nástrojem této moci byly budované a podporované závodní rady.<sup>5</sup> V únoru 1948 patřil mezi hlavní aktéry komunistického převzetí moci, účastnil se jednání u prezidenta Beneše, užíval nátlaku hrozbou nepokojů v továrnách a v ulicích. Když se poté stal v červnu 1948 Klement Gottwald prezidentem republiky, Antonín Zápotocký převzal jeho pozici předsedy československé vlády. Mezi léty 1948–1957 patřil mezi nejmocnější muže ve státě. Byl součástí aparátu a systému, spolurozhodoval i o nejtěžších trestech. Jeho pozice byla však z pohledu Moskvy nejistá, Stalin ho považoval za starého sociálního demokrata a odboráře.<sup>6</sup> Po smrti Klementa Gottwalda se stal v roce 1953 prezidentem

<sup>1</sup> ŠUMBEROVÁ, L.: *Antonín Zápotocký*. Praha 1974, s. 10–14.

<sup>2</sup> Rok 1920 se stal doslova mýtickým rokem komunistického hnutí v Československu. Události zpracoval Zápotocký v knize *Rudá záře nad Kladnem* a tento námět byl dokonce dvakrát zfilmován. Události roku 1920 se dostaly dokonce i do preambule ústavy z roku 1948.

<sup>3</sup> RUPNIK, J.: *Dějiny Komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci*. Praha 2002, s. 99–102.

<sup>4</sup> ZÁPOTOCKÁ, M.: *Můj život s Antonínem Zápotockým*. Říčany u Prahy 2001, s. 107–117.

<sup>5</sup> VEBER, V.: *Osudové únorové dny*. Praha 2008, s. 265–269.

<sup>6</sup> KAPLAN, K. – KOSATÍK, P.: *Gottwaldovi muži*. Praha/Litomyšl 2004, s. 182.

Československa. Uvnitř strany byl již od druhé poloviny roku 1953 mocensky vytlačován Antonínem Novotným, definitivně se pak váha moci přiklonila k Novotnému od roku 1954.<sup>7</sup> Veřejnost vnímala Zápotockého jako lidovějšího, byť radikálního řečníka. Postoje společnosti ale kolísaly mezi pocitem uvolnění z jiné a vřelejší komunikace ve srovnání s Gottwaldem, a naopak negativní roli v okamžicích měnové reformy v roce 1953, kterou do posledního okamžiku popíral. Také vzhledem k tomu, že byl součástí předchozí represivní mašinerie, se za jeho vedení státu nijak neposunuly případné rehabilitace či přehodnocení politických procesů a násilností, naopak některé procesy dále pokračovaly. Antonín Zápotocký byl ve funkci často nemocen, trávil čas léčením či lázněmi, zemřel v roce 1957 a následně se stal pro další desetiletí dalším z „klasiků“ budování socialismu v Československu. O jeho podílu na zločinech se téměř nemluvílo, a i po roce 1990 zůstává ve stínu Gottwaldova podílu.<sup>8</sup> Jeho postava je vnímána schematicky, byť obsáhla dlouhé půlstoletí československého komunismu i sociálních bojů.

Americká tajná služba CIA věnovala pozornost především Sovětskému svazu a situace v jeho satelitech byla spíše doprovodným tématem sovětského vlivu v Evropě. Přesto zde byla zjevná snaha pečlivě monitorovat mocenskou situaci, společenské problémy, ekonomiku, armádu a dokonce i kulturu. Služba využívala znalostí československé emigrace, dále hlášení americké ambasády v Praze, používala i veřejné zdroje, ze kterých se snažila analyzovat proměny mocenských vztahů. Niže uvedený přehled představuje typy zpráv, které byly předávány ze strany CIA americké administrativě v týdenních přehledech, případně se jedná o některé širší analytické materiály či hlášení velvyslanců. Zaměřím se na pohled CIA na mocenské změny v Československu, jak byly zaznamenány, vnímány a analyzovány. Na počátku bude zajímavé uvést příklady toho, jak byl samotný Zápotocký již při převzetí moci KSC v únoru 1948 a později ze strany CIA charakterizován. Přestože byl vnímán jako spíše tradiční socialistický politik, který byl zároveň váhavý a svým způsobem nerozhodný, CIA jej hodnotila v roce 1948 naopak jako radikála.

Karel Kaplan s Pavlem Kosatíkem charakterizují Zápotockého ve své knize *Gottwaldovi muži* následovně: „*Odborářská pověst, která mu zjednávala sympatie u mas, Zápotockému naopak u vedoucích funkcionářů škodila: pokládali ho za muže, který se pomalu rozhoduje a pro něhož je těžké samostatně rozhodovat.*“<sup>9</sup> Jednalo se o situaci, kdy měl Klement Gottwald převzít funkci prezidenta po Edvardu Benešovi a Zápotocký měl přejít na pozici předsedy vlády. O této výměně informoval zdroj CIA dne 7. 6. 1948 následovně: „*Gottwald by měl nahradit Beneše. Americký velvyslanec Steinhart<sup>10</sup> byl „důvěryhodně“ informován, že premiér Gottwald nahradí prezidenta Beneše a že Antonín Zápotocký (mocný předseda odborů) nahradí Gottwalda jako premiéra.*“ Toto hlášení bylo ve stejném dokumentu analyzováno komentářem: „*Obsazení dvou nejvyšších postů komunisty indikuje, že československý režim se cítí natolik silný, že nemusí využívat nějaké neutrální politické postavy nebo „moderátora“ pro nejvyšší pozice. Tento závěr by také potvrzovalo rozhodnutí udělat extrémně radikálního Zápotockého premiérem a uvedení umírněnějšího Gottwalda do vyšší, ale méně efektivní pozice.*“<sup>11</sup> Podobná informace a hodno-

<sup>7</sup> KAPLAN, K.: *Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953–1956*. Praha 2005, s. 107–118.

<sup>8</sup> ANEV, P. – BÍLÝ, M.: *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSC (1921–1989)*, L–Z. Praha 2018, s. 547–552.

<sup>9</sup> KAPLAN, K. – KOSATÍK, P.: c. d., s. 183

<sup>10</sup> Laurence Steinhardt (1892–1950), diplomat Spojených států amerických, působil na ambasádách ve Švédsku, Peru, SSSR, Turecku, Československu, a nakonec v Kanadě. Po únoru 1948 napsal analytickou zprávu popisující převzetí moci komunisty. Zahynul při leteckém neštěstí.

<sup>11</sup> Freedom of Information Act. Dostupné z: <https://www.cia.gov/readingroom>, 7. 6. 1948, dokument č. CIA-RDP-78-01617A003100160001-9.

cení Zápotockého se objevuje i v následném „*Weekly summary*“ ze dne 18. 6. 1948. V tomto přehledu je zmíněna obecně situace sovětských satelitů, u Československa je přitom poznámka: „*V Československu byl „umírněný“ Gottwald povýšen do prezidentského úřadu, aby udělal prostor pro radikálního odborového předáka Zápotockého.*“<sup>12</sup> Je zajímavé, že nesporná hlava komunistického puče a celého totalitního režimu Klement Gottwald je zde líčen jako umírněnější, zatímco Zápotockého radikální veřejná rétorika mu přisoudila v očích amerických zpravodajců roli radikála, kterým objektivně nebyl. O ne zcela dobrém zorientování amerických zpravodajců svědčí také jeden z dokumentů týkající se situace uvnitř komunistické strany na podzim 1951. Zatímco již předtím byl mocensky poníženy Rudolf Slánský 23. listopadu 1951 zatčen, mimo jiné po návštěvě u Zápotockého na večeri, zdroj CIA poměrně mimoběžně fabuluje na téma budoucí mocenské situace v Československu dne 10. prosince 1951 následovně: „*Gottwald, nemocen, bude pozván do Moskvy a nahrazen v čele státu Zdeňkem Nejedlým; Zápotocký bude odsunut na nižší pozici a premiérem se stane Rudolf Slánský s místopředsedou Zdeňkem Fierlingerem; Široký získá speciální diktátorské pravomoci na Slovensku a zástupce mu bude dělat Bašťovanský; Sovětský maršál Koněv bude velet československé armádě.*“<sup>13</sup> To vše mělo znamenat definitivu „sovětizace“ Československa. Realita byla od této rádoby analýzy výrazně vzdálena. Gottwald dožil v prezidentském úřadě, naopak Nejedlý už nesehrál významnější roli, Zápotocký nastoupil v roce 1953 do úřadu prezidenta, zatímco Slánský byl v roce 1952 odsouzen k smrti a popraven, Zdeněk Fierlinger byl brzy odsunut z exekutivních funkcí, Viliam Široký se stal v roce 1953 předsedou vlády, kde vydržel dlouhých deset let. Štefan Bašťovanský přišel v roce 1951 o významnější pozici a na podzim 1952 spáchal sebevraždu a maršál Koněv se skutečně nestal šéfem československé armády, kde si pozici až do roku 1956 udržel Alexej Čepička.<sup>14</sup>

Věnujme ale nyní větší pozornost mocenské změně v Československu na jaře roku 1953 a následně pak na podzim roku 1957. Smrt Stalina a Gottwalda v březnu 1953 koncentrovala pozornost západní politiky i tajných služeb jak na události v samotném Sovětském svazu, tak i v Československu. Také z toho důvodu se objevuje analýza československé situace v mnohem podrobnější podobě nežli dosavadní útržkovité informace. Bezprostředně po Gottwaldově smrti se proto objevuje 14. března 1953 přehled možných změn a jejich důsledků v československé politice. Analýza s názvem „*Probable succession to president Gottwald*“ obsahuje také informace o fungování stranického a vládního aparátu. Uvádí se v ní doslova: „*Smrt prezidenta Klementa Gottwalda tři dny po jeho návratu ze Stalinova pohřbu zanechala vakuum v české vládě a komunistické straně, které vedl od komunistického převratu v únoru roku 1948. Jeho vedení strany bylo nezpochybnitelné od září 1951, když byl Rudolf Slánský odstraněn z mocného postu generálního tajemníka strany a jeho moc se přenesla na Gottwalda jako předsedu strany. Žádný další komunistický lídr nepožíval takové prestiže v řadách strany nebo obecně v české společnosti. Každopádně, stabilita komunistického režimu není zpochybněna a je velmi pravděpodobné, že Gottwaldův nástupce bude mít jen minimální potíže s převzetím kontroly nad stranou.*“

<sup>12</sup> Tamtéž, *Weekly summary* 18. 6. 1948, dokument č. CIA-RDP78-01617A006000050021-3.

<sup>13</sup> Tamtéž, hlášení 10. 12. 1951, dokument č. CIA-RDP82-00457R009600250001-2.

<sup>14</sup> KAPLAN, K. – KOSATÍK, P.: c. d., s. 122–174.

<sup>15</sup> Materiály CIA poměrně často ve zkratce hovoří o „české“ komunistické straně či o „české“ vládě, pojem „český“ a „československý“ se pravidelně střídají a zaměňují.

*Premiér Antonín Zápotocký je nejlogičtějším nástupcem Gottwalda v roli lídra vlády a strany. Zápotocký, který se stal premiérem v červnu 1948, je komunistický veterán a byl dlouhá léta hlavou odborového hnutí. V minulosti požíval značné popularity mezi dělníky a měl jednu z nejvyšších pozic ve straně. Je považován za otevřeného kritika problémů Československa.*

*Zápotockého moc jako premiéra byla významně posílena v lednu 1953 koncentrací vládní moci v rukách vnitřního kabinetu devíti zástupců premiéra pod jeho vedením. Mezi zástupci je silné soupeření o moc mezi mladší komunistickou generací. Včetně Alexeje Čepičky, ministra národní obrany od roku 1950 a zetě Gottwalda, který řešil mnoho problémů v klíčových oblastech po únoru 1948, problémy jako reforma soudnictví, boj proti katolické církvi a sovětizace armády; Viliam Široký, ministr zahraničí a předseda slovenských komunistů; Jaromír Dolanský, ministr státního plánování údajně mající pod kontrolou všechna ekonomická ministerstva dodnes; a Karol Bacílek, ministr národní bezpečnosti.*

*Objevují se zde nejméně dvě možnosti ve věci nástupnictví Gottwalda. Zápotocký může obsadit pozici prezidenta a být nahrazen jako premiér některým z mladších komunistů, možná Čepičkou, který se připravuje převzít moc v budoucnosti. Tuto možnost posilují zprávy o špatném zdraví 68 letého premiéra a prestiž prezidentské funkce.*

*Druhou možností je odsunutí role prezidenta pouze do role loutky a poté by reálná moc a kompletní kontrola zůstávala v rukou premiéra Antonína Zápotockého. V tomto případě by to mohla být pro Zdeňka Nejedlého, doyena české komunistické strany, nečekaná pocta k jeho 75. narozeninám v únoru, mohl by být nejlepším kandidátem na pozici prezidenta. Tato možnost je také více pravděpodobná vzhledem k úvaze, že od ledna byla posílena role předsedy vlády. Je možné, že se tato reorganizace odehrávala také vzhledem k očekávání brzké Gottwaldovy demise. Československo je jediným ze satelitů, s výjimkou východního Německa, kde existuje stále pozice prezidenta i premiéra, a prezidentský úřad bude zrušen někdy v budoucnosti.*

*V každém případě, Zápotocký bude velmi pravděpodobně následovník Gottwalda v čele komunistické strany, a díky tomu bude mít i reálnou moc ve státě. Jeho politika půjde dle očekávání ve stopách Gottwalda. V případě Slánského frakce přináležel ke Gottwaldově skupině a Zápotocký bude stejně tak pod kontrolou Kremlu, jako byl Gottwald.<sup>16</sup> Analýza poměrně přesně uvádí jak informace, tak interpretace událostí a vztahů. Akcentuje proběhlé změny, zejména pokud jde o proces s Rudolfem Slánským a Gottwaldovu pozici. Mimochodem, právě Slánského procesu věnovala CIA také mimořádnou pozornost a interpretovala jej mnoha způsoby, aniž by měla hlubší vhled do systému procesů ve východoevropských satelitech. Pokud jde o samotného Antonína Zápotockého, u něj interpretoval zdroj na základě vládních změn posílení pozice, která je ovšem více než diskutabilní. Je skutečností, že již za Gottwaldova života, a právě v důsledku Slánského konce, vznikly myšlenky propojit více stranickou a vládní agendu. Stalo se tak již v lednu 1953 tou formou, že vzniklo hned několik nových funkcí náměstků předsedy vlády. Nešlo ani tak o „vnitřní kabinet“, jak konstatuje zpráva, jako o propojení stranické a exekutivní politiky.<sup>17</sup> Náměstky předsedy vlády se ke konci ledna 1953 stali Václav Kopecký, Antonín Novotný, Zdeněk Nejedlý, Karol Bacílek, Alexej Čepička a Jindřich Uher. Již z předchozího období byli náměstky Viliam Široký, Jaromír Dolanský a Zdeněk Fierlinger. Ke konci*

<sup>16</sup> Freedom of Information Act. Dostupné z: <https://www.cia.gov/readingroom>, Probable succession to president Gottwald, 14. 3. 1953, dokument č. CIA-RDP91T01172R000200290014-5.

<sup>17</sup> KAPLAN, K.: c. d., s. 70.



března, již po Gottwaldově smrti, ještě přibyli Oldřich Beran a Rudolf Barák. Zpráva tedy přesně hovoří o aktuálních devíti náměstcích z počátku roku 1953. Následující období po Stalinově a Gottwaldově smrti pak ještě posílilo tendenci propojovat stranu s vládou, kdy to měla být nakonec vláda, kde se koncentruje moc, a také sázet více na kolektivní vedení. Kolektivní formu však vždy za nějaký čas vystřídala vyprofilovaná silná mocenská osobnost v čele, Nikita Sergejevič Chruščov v Sovětském svazu a Antonín Novotný v Československu. Úvahy o prezidentském nástupci Gottwalda byly také víceméně přesné, počítalo se se Zápotockým v prvním plánu, mezi lidmi kolovaly mnohé další varianty, včetně Čepičky, Bacílka či Širokého.<sup>18</sup> Zdeněk Nejedlý byl navíc jakýmsi „tradičním“ předpokládaným kandidátem, pokud by funkce prezidenta měla být jen symbolickou hlavou státu. Zápotockého nástupnictví zmiňují i další zprávy CIA, zároveň s hodnocením, že tato mocenská výměna nebude mít vliv na dosavadní charakter režimu, jako je tomu ve zprávě z 15. března 1953 v „*Current Intelligence Bulletin*“ s tématem „*Comment on the death of President Gottwald of Czechoslovakia*“: „*Smrt Klementa Gottwalda 14. března 1953 nezmění stabilitu režimu ani vztahy se SSSR a jeho nástupce neočekává žádné problémy s udržením kontroly ve straně. Premiér Zápotocký, komunistický veterán a jeden ze zakladatelů české komunistické strany, je nejlogičtějším nástupcem. Jeho moc jako premiéra byla významně zvýšena v lednu koncentrací vládní moci vnitřním kabinetem devíti zástupců premiéra pod jeho vedením. Zápotocký, který byl otevřeným exponentem bdělosti a disciplíny a zvyšování průmyslové výroby, může být očekávaným následovníkem politiky Gottwalda.*“<sup>19</sup>

Přestože se očekávalo pokračování trendu nastoleného Gottwaldem, následující období bylo přece jen charakterizováno postupnou a pomalou snahou po otupení ostří studené války. Svědčí o tom i jedno z hlášení amerického diplomata George Wadswortha<sup>20</sup>, který již 6. dubna 1953 hlásil z Prahy své zkušenosti z účasti na oslavě maďarského státního svátku, kde hovořil přátelsky se sovětským vyslancem Bogomolovem.<sup>21</sup> Na jedné straně vyjadřoval naději po zlepšení vztahů, na straně druhé se nevyhnul ani pocitu, že podobně přátelsky hovořili s Američany také Japonci před útokem na Pearl Harbor v roce 1941.<sup>22</sup> Stále byla i přes přání po zlepšování vztahů patrná obezřetnost na obou stranách. Mezi léty 1953 a 1957 následovala řada informací, které charakterizovaly politiku Zápotockého jako snahu udržet si zásadní vliv a moc, zejména během roku 1953, následně již zprávy reflektovaly jeho postupné oslabování a vzrůstající moc vlády a stranického aparátu, začínala se ve větší míře objevovat jména Široký i Novotný. Americké zpravodajce zaujala také kauza milosti pro novináře Williama Oatise<sup>23</sup> z května 1953, která měla dle jejich analýzy napomoci obnovení hospodářských vztahů mezi USA a Československem.<sup>24</sup>

<sup>18</sup> Tamtéž.

<sup>19</sup> Freedom of Information Act. Dostupné z: <https://www.cia.gov/readingroom>, 15. 3. 1951, dokument CURRENT INTELLIGENCE BULL[15671774].

<sup>20</sup> George Wadsworth (1893–1958), americký diplomat a v letech 1948–1953 velvyslanec USA v Československu, odborník na Blízký východ, byl na postech velvyslanců USA v Libanonu, Sýrii, Iráku, Turecku a po československé misi ještě v letech 1954–1958 v Saudské Arábii.

<sup>21</sup> Alexander Jefremovič Bogomolov (1900–1969), sovětský diplomat, který působil během druhé světové války jako velvyslanec SSSR u československé vlády.

<sup>22</sup> Freedom of Information Act. Dostupné z: <https://www.cia.gov/readingroom>, Secret security information, 6. 4. 1953, dokument č. CIA-RDP65-00756R000600040003-9.

<sup>23</sup> William Oatis (1914–1997), americký novinář, který byl zatčen a odsouzen v roce 1951 v Československu ve vykonstruovaném procesu s obviněním ze špionáže. Propuštěn byl v rámci uvolňování vztahů v roce 1953.

<sup>24</sup> MICHÁLEK, S.: *Případ Oatis*. Bratislava 2005.

Jejich zamražením v roce 1951 ztrácelo dle zpravodajců Československo 20 milionů dolarů ročně, které pak chyběly pro zajištění mezinárodního obchodu.<sup>25</sup> Stejně tak si zprávy všímaly Zápotockého návštěvy v Moskvě, kterou měl v červenci 1953 realizovat stejně jako rumunský premiér Gheorghiu-Dej.<sup>26</sup> Mělo se jednat o nastavení nového směru v politice, kdy západ očekával zmírnění napětí.<sup>27</sup> Stejně tak byly v centru pozornosti Zápotockého veřejné projevy, ve kterých například naznačoval nutnost odklonu, či spíše vyrovnaného hospodářského postupu mezi zbrojením a výrobou pro spotřebu obyvatelstva. Také z těchto náznaků američtí zpravodajci opatrně vyvozovali změnu militaristického směru ve východním bloku.

Otázka Zápotockého nástupce nespadá až do roku jeho smrti 1957, ale začala se vynořovat o několik let dříve. CIA ji ve svých zprávách poprvé (pokud jde o zveřejněné dokumenty) uváděla již v roce 1955, kdy se v *Current Intelligence Bulletin* ze dne 1. září toho roku objevilo téma: „*Comment on possible replacement of Czech president Zapotocky*“. Zpráva navazuje na informace o prezidentově infarktu a dlouhodobě špatném zdraví. Reflektuje také oslabení jeho osobní moci a přesun rozhodování do aparátu státu a strany. „*Odchod do důchodu nebo smrt českého prezidenta Antonína Zápotockého v důsledku infarktu, který ho dle informací postihl 30. srpna, by měly za důsledek pouze malé nebo žádné změny v politické stabilitě českého režimu. V posledních dvou letech se hlavní moc ve státě přesunula na kolektivní vedení, ve kterém hrál Zápotocký stále menší roli. Ačkoliv prezidentský úřad ztratil něco ze své politické důležitosti od smrti Gottwalda v roce 1953, tento post stále nese velkou symbolickou důležitost pro režim i pro veřejnost. Nejpravděpodobnějším nástupcem prezidenta je premiér Wilem Široký, Slovák, 53 let, který byl aktivní v komunistické straně od roku 1920. Další možní kandidáti jsou první místopředseda vlády Alexej Čepička a Jaromír Dolanský. Důležitým faktorem volby, která bude formálně provedena Národním shromážděním, bude patrně to, aby osoba měla vládní a stranické zkušenosti s vedením.*“<sup>28</sup> Zpráva nám jednak potvrzuje jak povědomost zpravodajců o špatném zdravotním stavu československého prezidenta, tak orientaci na viditelné představitele moci, jako byl právě premiér Široký nebo ministr obrany Čepička. Stranou pozornosti zůstával mocný stranický šéf Novotný. Navíc, v případě Čepičky šlo o politika, kterému na politickém výsluní zbývalo jen poměrně málo času. Preference Širokého však odrážela také situaci v samotném Československu, kdy byl vnímán jako nejpravděpodobnější volba, dle Karla Kaplana ještě i během moskevských jednání v roce 1957. Realita však byla, i díky názoru Moskvy, nakonec jiná.

Další informace o pozici Zápotockého a možných následovnicích se objevovaly až v klíčovém roce 1957. Ten byl dramatický i pro samotné vedení Sovětského svazu. Na počátku července se tak i občané Československa dozvěděli z tisku o změnách v jeho vedení, např. *Rudé právo* přineslo na první straně informaci o vyloučení Malenkova, Molotova a Kaganoviče z ústředního výboru a o volbě nového výboru, ve kterém definitivně převzal moc Chruščov. Jen o několik málo dní později se sovětská vládní a stranická delegace vydala na návštěvu do Československa.

<sup>25</sup> Freedom of Information Act. Dostupné z: <https://www.cia.gov/readingroom>, Office of current intelligence, 16. 5. 1953, Comment of release U.S. newsmen William Oatis, dokument č. CIA-RDP91T01172R000200300023-3.

<sup>26</sup> Gheorghe Gheorghiu-Dej (1901–1965), rumunský komunistický politik, během své kariéry prezident i premiér Rumunské lidové republiky. Byl zásadní osobností komunistického Rumunska v letech 1947–1965, kdy zastával funkci generálního tajemníka Komunistické strany Rumunska.

<sup>27</sup> Freedom of Information Act. Dostupné z: <https://www.cia.gov/readingroom>, Current Intelligence Bulletin, 14. 7. 1953, Czechoslovak and Rumanian leaders rumored to be in Moscow, dokument CURRENT INTELLIGENCE BULL[15677551].

<sup>28</sup> Tamtéž.

Tato návštěva se uskutečnila ve dnech 9.–16. července 1957.<sup>29</sup> V červenci informoval klasický *Current Intelligence Bulletin CIA* ze dne 11. července o návštěvě sovětské delegace v Československu v informaci „*Soviet leaders arrive in Czechoslovakia*“. Analyzoval Chruščovovy projevy, které zdůrazňovaly přátelský charakter návštěvy a dále se věnoval odstínům mocenské podpory sovětské strany směrem k premiéru Širokému a tajemníkovi strany Novotnému. Informace uváděla: „*Chruščov dvakrát veřejně poukázal na prvního tajemníka české strany Novotného, a to s vřelou chválou. Naproti tomu premiér Široký obdržel na svou adresu jen obecný pozdrav během společného oběda delegací za účasti vysokých představitelů české strany a vlády.*“<sup>30</sup> Poprvé se zde tak v centru pozornosti objevoval Antonín Novotný a jeho vztah se sovětskými komunisty. Zpráva z 18. července 1957 tuto preferenci potvrzovala, když v ní bylo uvedeno: „*Chruščov pokračoval ve chvále Novotného, což ukazuje, že by měl Novotný mít pozici jedničky v české hierarchii, namísto premiéra Širokého. Přestože Široký nehrál během návštěvy významnou veřejnou roli, věříme, že hrál významnou roli během mnoha privátních jednání, jež byla vedena.*“<sup>31</sup> Na konci roku 1958 pak vznikl přehledový materiál o vývoji Československa v post-stalinské éře, kde se také zvýrazňuje Chruščovova podpora Novotnému, projevená právě během návštěvy v červenci 1957. Uvádí se zde např.: „*Novotný byl navíc jako jediný z československých vysokých představitelů Chruščovem postaven do záře reflektorů, když Chruščov veřejně vyzdvihl, že je rád, že ústřední výbor komunistické strany má v čele tak oddaného syna československého lidu, jakým je Antonín Novotný’ ...Novotného pozice vypadá nenapadnutelně.*“<sup>32</sup>

S podzimem 1957 se stále častěji vyskytovaly zmínky o Antonínu Novotném. Bylo tomu tak i týden před smrtí Antonína Zápotockého. 7. listopadu se objevila v *Current Intelligence Bulletin* informace o vážné nemoci prezidenta, zpráva tlumočila názory amerického velvyslanectví v Praze. „*Americké velvyslanectví v Praze informuje o vážné nemoci 73-letého československého prezidenta Zápotockého, predikuje, že jeho smrt by měla vést k rozhodujícímu boji mezi prvním tajemníkem strany Novotným a premiérem Širokým, mladšími členy československého vládnoucího triumvirátu. Ambasáda je si jista, že mezi těmito dvěma existuje rivalita a zdánlivá rovnováha ve vysokých mocenských patrech pražského režimu spočívá především na Zápotockého vlivu. Novotný, který byl v červenci podpořen Chruščovem, je zastáncem měkčí vnitřní politiky obecně s Chruščovem spojované. Široký, stejně jako další vysocí čeští představitelé, je klasicky identifikován se stalinskou linií. Ačkoliv zde existuje potenciál pro třenic, Kreml by bezpochyby zasáhl a potlačil všechny diskuse, které by měly ohrozit stávající stabilitu v Československu.*“<sup>33</sup> Z potencionálního problému se pouze po několika málo dnech stala, po smrti Antonína Zápotockého dne 13. listopadu 1957, realita. Ve stejné době jednala v Moskvě shodou okolností československá delegace, o to silnější bylo doporučení Moskvy ve věci Zápotockého nástupce.<sup>34</sup> Zatímco se v Moskvě rozhodlo, dle vzpomínek samotného Novotného prý překvapivě, CIA ještě ve svých hlášeních spekulovala, konkrétně 14. listopadu 1957 v klasickém hlášení v *Current Intelligence Bulletin* s tématem „*Death of czechoslovak president*“:

<sup>29</sup> Rudé právo, 9. 7. 1957, s. 1.

<sup>30</sup> Freedom of Information Act. Dostupné z: <https://www.cia.gov/readingroom>, 11. 7. 1957, dokument č. CIA-RDP-79T00975A002200010001-5.

<sup>31</sup> Tamtéž, 18. 7. 1957, dokument č. CIA-RDP79-00927A001300080001-0.

<sup>32</sup> Tamtéž, Communism in eastern Europe. Post-Stalin Developments in the Satellites, 31. 12. 1957, dokument č. CIA-RDP80-01445R000100110001-5, s. 29–30.

<sup>33</sup> Tamtéž, 7. 11. 1957, dokument č. CIA-RDP79T00975A003400060001-7.

<sup>34</sup> KAPLAN, K. – KOSATÍK, P.: c. d., s. 273–274.



„Smrt československého prezidenta Zápotockého 13. listopadu nepochybně nebude mít vážný dopad na stabilitu československého komunistického režimu nebo na vztahy se SSSR. Úřad prezidenta postupně ztrácel vliv na záležitosti strany a vlády, v posledních letech výrazněji vzhledem k Zápotockého zhoršujícímu se zdraví. Aktuální politická moc je rozdělena mezi prvního tajemníka strany Novotného a premiéra Širokého. Novotný je patrně nejlivnější postavou režimu. Chruščov mu věnoval nejvýšejší projevy během návštěvy sovětské delegace v Československu v červenci. Dá se konstatovat rivalita mezi Novotným a Širokým, ale ti dva by mohli souhlasit se vzájemně akceptovaným kandidátem na prezidenta. Místopředseda vlády Václav Kopecký, autor vládní tvrdé linie kulturní politiky, je možnou kompromisní volbou pro tento úřad. Precedens v každém případě, favorizuje „povýšení“ Širokého na prezidenství. Poslední dva prezidenti, Gottwald a Zápotocký, byli povýšeni z postu předsedy vlády. Zápotocký jako prezident působil jako brzda rivality mezi Širokým a Novotným, což by se ztratilo, kdyby se Široký stal prezidentem. Zde by se ještě objevil další svár mezi těmito dvěma v případě jmenování nového premiéra.“<sup>35</sup> Na jedné straně zpráva velmi přesně definovala Novotného jako nejlivnějšího muže vzhledem k jeho stranické funkci i pozici, vedle toho ale poměrně nesmyslně predikovala možného kompromisního kandidáta v osobě Václava Kopeckého. Ten byl natolik spjat se stalinskou érou, že by jeho volba nepřicházela v úvahu, nehledě na to, že jeho pozice se v roce 1957 nepodobala mocenskému vzestupu na počátku 50. let.

Prezidentem republiky se, možná překvapivě pro mnohé, i díky moskevskému doporučení stal nakonec Antonín Novotný. Sám moskevské jednání o hlavě státu komentoval: „Potom se přešlo k osobě budoucího prezidenta. Já navrhl soudruha Viliama Širokého, nejen jako starého člena strany, ale také Slováka... Pokládali jsme to za hotovou věc, sovětská soudruzi byli jiného mínění... Chruščov najednou povídá, že on a přítomní členové ÚV KSSS se domnívají, že vhodným kandidátem na prezidenství jsem já... Všichni členové naší delegace byli pro mne, až na soudruha Širokého. Zdržel se hlasování s poznámkou, že si to ještě rozmyslí.“<sup>36</sup> Po návratu do Prahy bylo toto moskevské doporučení a hlasování již jen potvrzeno na půdě parlamentu a Antonín Novotný po letech opět spojil nejvyšší stranickou a státní funkci. Byl zvolen prezidentem 19. listopadu 1957 všemi hlasy přítomných poslanců parlamentu a tato volba se dostala na druhý den také do zpráv CIA, která ji okomentovala takto: „Volba prvního tajemníka strany Antonína Novotného prezidentem Československa zkoncentrovala více politické moci v rukou jednoho člověka poprvé od Gottwaldovy smrti v roce 1953. Kombinuje se tak státní a stranická moc v jeden dominantní hlas a opouští se tak princip kolektivního vedení, který byl nastolen v sovětských satelitech poststalinské éře. Tato koncentrace moci v rukách Novotného na úkor jeho údajného konkurenta premiéra Širokého je pravděpodobně vedena snahou zajistit kontinuitu vedení strany. Když Široký před mimořádným zasedáním Národního shromáždění nominoval Novotného na post prezidenta, prohlásil, že volba generálního tajemníka strany do této role potvrdí „vedoucí roli strany v životě lidu“. Chruščov během své červencové návštěvy Československa dával veřejně najevo, že dává výrazně přednost Novotnému před ostatními členy KSČ a členy vlády. Pravděpodobně je přesvědčen, že Novotný je nejsilnější a nejloajálnější komunista v Československu. Nový prezident bude pravděpodobně pokračovat v konzervativní politické linii.“<sup>37</sup>

<sup>35</sup> Freedom of Information Act. Dostupné z: <https://www.cia.gov/readingroom>, Current Intelligence Bulletin, 14. 11. 1957, Death of czechoslovak president, dokument č. CIA-RDP79T00975A003400110001-1.

<sup>36</sup> KAPLAN, K. – KOSATÍK, P.: c. d., s. 274.

<sup>37</sup> Freedom of Information Act. Dostupné z: <https://www.cia.gov/readingroom>, Current Intelligence Bulletin, 20. 11. 1957, Novotny elected czechoslovak president, dokument č. CIA-RDP79T00975A003400160001-6.

Éra prezidenta Antonína Zápotockého skončila a jeho postava se posunula do panteonu „socialistických svatých“. Jeho jméno se následně ve zprávách CIA (těch zpřístupněných) již neobjevovalo, maximálně v analytických materiálech popisujících celkový vývoj Komunistické strany Československa.

Zveřejněné materiály CIA dokumentující aktivity vůči komunistickému Československu jsou zajímavým doplněním poznatků o informačních tocích během studené války. Jejich selektivní zveřejnění, stejně jako složitější analýza primárních zdrojů, limituje kritickou analýzu tohoto pramene, v každém případě nás opět o něco posouvá v pochopení vzájemného vnímání východu a západu po roce 1948. Na příkladu osobnosti Antonína Zápotockého jsou vidět jak priority amerických zpravodajců, tak výrazné limity v relevantních informacích a analýzách. Americké administrativě je tak každopádně předkládám vždy více či méně pokřivený obraz reality, místy s trefnými postřehy, které však dobově těžko rozeznávala od reality. Další vlastností části těchto zdrojů je čas od času vysledovatelný charakter, kdy je „přání otcem myšlenky“, neboť některé problémy a vnitřní tenze režimu či jeho politických elit jsou zveličovány a přeháněny, což ostatně konstatují i některé komentáře po vyhodnocení zdrojů. Na samotný závěr nezbyvá než ještě zmínit, že by pro pochopení obrazu počátku studené války napomohlo také určité pootevření na straně ruských archivů, což je však docela jiná kapitola.

prof. PhDr. Michal Stehlik, Ph.D.  
Ústav českých dějin  
Filozofická fakulta  
Univerzita Karlova  
Náměstí Jana Palacha 2  
116 38 Praha 1  
Česká republika  
e-mail: [michal.stehlik@ff.cuni.cz](mailto:michal.stehlik@ff.cuni.cz)